

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/49/85-87

Lalə Əmrah qızı Fətəliyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

lalefataliyeva97@gmail.com

DİSQRAFIYA, ONUN ETİOPATOGENEZİ VƏ SİMPATOMATİKASI

Açar sözlər: nitq, yazılı nitq, disqrafiya, disleksiya

Key words: speech, written speech, dysgraphia, dyslexia

Ключевые слова: речь, письменная речь, дисграфия, дислексия

Müasir elmi ədəbiyyatlarda yazı qüsurları “disqrafiya” termini ilə adlandırılır. Bu termin tədqiqatçılar tərəfindən müxtəlif mənalarda izah olunur. Rusiyalı tədqiqatçılardan L.Lalayeva disqrafiyanı yazı prosesində iştirak edən ali psixi funksiyaların formalaşmaması ilə şərtlənmiş, özünü davamlı və təkrarlanan səhvlər kimi göstərən yazı prosesinin qismən pozulması adlandırmışdır.

İ.N.Sadovnikova disqrafiyanı, əsasən, kiçik yaşlı məktəblilərdə yazılı nitqə yiyələnmə çətinliyi ilə bağlı, əsas əlaməti davamlı spesifik səhvlər olan yazının qismən pozulması kimi müəyyən etmişdir.

A.N.Kornevə görə, disqrafiya kifayət qədər intellektual və nitq inkişafı səviyyəsi olan, eşitməsində heç bir kobud çatışmazlığı olmayan uşaqlarda yazının qrafik qaydalarına, yəni yazının fonetik qanunlarına riayət etmək bacarığının kobud və davamlı pozulmasıdır. A.L.Sirovuk disqrafiyanı baş beyin qabığının inkişafsızlığı, disfunksiyası və ya ocaqlı zədələnməsi nəticəsində yazı vərdişlərinin qismən pozulması kimi xarakterizə etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hələ də disqrafiyanın hansı yaşda və ya məktəb təliminin hansı mərhələsində diaqnozlaşdırmağın mümkünlüyü haqqında vahid bir fikir yoxdur. Buna görə də “yazıya yiyələnməyin çətinliyi” və ya “disqrafiya” anlayışları altında məktəb təlimi mərhələsində uşaqda yazı texnikasına yiyələnmənin tamamlanması zamanı yazı prosesinin həyata keçməsinin davamlı pozulması başa düşülür.

Məktəblilərdə disqrafiyanın yaranma səbəbi A.N.Kornev tərəfindən daha əhatəli təhlil olunmuşdur (1997,2003). O, qeyd edirdi ki, disqrafiya uşaqların həyatı üçün faydasız mikro və makrososial şəraitdə ilkin inkişaf zamanında patoloji amillərin fəaliyyəti səbəbindən əmələ gəlir. Disqrafiyanın etiologiyası ilə bağlı bir sıra fikirlər irəli sürülmüşdür. Bir çox alimlər belə fərziyyə irəli sürdülər ki, disqrafiyanı yaranan səbəblərdən biri də genetik amillərdir. Onların fikrinə görə, uşaqlar beynin müxtəlif hissələrinin inkişaf səviyyəsi öz valideynlərindən genetik olaraq keçir. Bu konkret funksiyaların inkişafında olan xüsusi ləngimələr ilə özünü göstərir. Ancaq tədqiqatçıların əksəriyyəti qeyd edir ki, müəyyən patoloji faktorlar prenatal, natal, postnatal dövrə təsir göstərir. Disqrafiyanın mənşəyi haqqında bir çox elmi fikirlər irəli sürülmüşdür və onlarda əsasən problemin mürəkkəbliyi qeyd olunur. Disqrafiyanın etioloji faktorlarına: bioloji və sosial-psixoloji səbəblər aid edilir. Bioloji səbəblərə prenatal, natal, postnatal inkişaf dövrlərində uşağın baş beyinin inkişafsızlığı və ya kifayət qədər inkişaf etməməsi, doğuş zamanı travmalar, patologiyalar, asfiksiya, meninqensofalit, ağır somatik xəstəliklər və infeksiyalar, sinir sistemində patologiyaların olması aid edilir. Nəticədə baş beyində yazı prosesini həyata keçirən psixi funksiyaların sahəsi zədələnmiş olur. Baş beyin bioloji pozulması nəticəsində yaranan disqrafiya əsasən ikincili qüsurlub, daha çox dizartriya, alaliya, afaziya kimi nitq patologiyalarında, həmçinin USİ (uşaq serebral iflici), PİL (psixi inkişaf ləngiməsi), əqli gerilik və psixomotor inkişafın ləngiməsində olan uşaqlarda müşahidə olunur.

Sosial-psixoloji səbəblərə əsasən nitq fəaliyyətinin kifayət qədər inkişaf etməməsi, pedaqoji baxımsızlıq, uşağın şəxsi keyfiyyətlərinə, bilik-bacarıqlarına uyğun olmayan didaktik metodlardan istifadə, ünsiyyətin zəif olması, uşağın nitq inkişafında valideynlərin diqqətsizliyi, ailədə iki dilliliyin olması və s. kimi proseslər aid olunur. Psixoloji dezadaptasiya etioloji faktorlarla sosial şəraitin uyğunsuzluğunun birləşməsi nəticəsində meydana gəlir.

Disqrafiyanın əsas simptomlarını qeyd edərkən, bir sıra kompleks xüsusiyyətləri göstərmək olar. Disqrafiyanın simptomatikasına məktəb yaşlı uşaqların orfoqrafik qaydaları bilməsindən və ya bilməməsindən asılı olmayaraq, yazı işlərində davamlı səhvlərin buraxılması daxildir. R.İ. Lalayeva müasir nəzəri loqopediyaya istinad edərək vurğulayırdı ki, disqrafiya zamanı onun xüsusiyyətlərini aşağıdakı spesifik səhvlər müəyyən edir:

1. Disqrafiya zamanı buraxılan səhvlər davamlı və spesifik olur. Bu səhvlər yazıya yiyələnmənin başlanğıc mərhələsində kiçik məktəb yaşlı uşaqlar üçün xarakterik olan digər səhvlərdən fərqlənir. Disqrafik səhvlər çoxsaylı, təkrarlanan və uzun müddət qalıcı olması ilə xarakterikdir.

2. Disqrafik səhvlər nitqin leksik-qramatik quruluşunun formalaşmaması, optik-məkan funksiyasının

inkişafsızlığı, eşitmə və tələffüzlə fonemləri differensasiya etmə bacarıqsızlığı, cümləni təhlil etmək, heca və fonematik təhlil və tərkib aparmağı həyata keçirə bilməməklə bağlıdır.

R.İ.Lalayevaya görə, yazının pozulmasına analizatorların sadə, elementar funksiyalarının pozulması kimi baxmaq olmaz. Müasir nəzəri loqopediyada disqrafik səhvlərə variant xarakterli və pedaqoji səhlənkarlıqla şərtlənmiş, yazının mürəkkəb nitq fəaliyyəti kimi təşkilinə mane olan diqqətin və nəzarətin pozulmasını daxil edirlər.

3. Disqrafiya zamanı buraxılan səhvləri yazının fonetik prinsipinin pozulmasına görə, xarakterizə edirlər.

Disqrafiyanın araşdırılması zamanı tədqiqatçıların disqrafik səhv növlərini müxtəlif cür xarakterizə etdiyini görmək olar. Məsələn, R.İ.Lalayeva disqrafiya zamanı aşağıdakı səhvləri fərqləndirirdi:

- hərflərin yazılışının təhrifi
- qrafik cəhətdən oxşar olan, həmçinin fonetik cəhətdən oxşar səsləri göstərən hərflərin əl yazısında əvəzlənməsi
- sözün səs-hərf quruluşunun təhrif edilməsi (sözlərdə hərflərin, hecaların yerdəyişməsi, buraxılması və ya əlavə edilməsi)
- cümlə quruluşunun təhrif edilməsi
- yazıda aqrammatizmlərin olması.

Yazı prosesində buraxılan səhvlər disqrafiyanın bu və ya digər növünə aid edilir. Məsələn, artikulyar-akustik disqrafiya özünü hərflərin əvəzlənməsi, buraxılması kimi göstərir. Hərflərin fonematik cəhətdən tanınmasının pozulması zamanı disqrafiya fonemati cəhətdən yaxın olan səslərə uyğun hərflərin qarışdırılması, əvəz edilməsi kimi xarakterizə edilir. Dilin təhlil və tərkib proseslərinin pozulması ilə şərtlənmiş disqrafik səhvlərə saitlərin buraxılması, sait-samit birləşmələrində yer dəyişmə, söz tərkibinə hərf və ya hecaların əlavə olunması, sözlərin bitişik və ya ayrı yazılması aiddir. Aqramatik disqrafiya sözün morfoloji quruluşunun təhrif olunması ilə göstərir. Bu hal, mənsubiyyət, kəmiyyət, növ və zaman şəkilçilərinin düzgün yazılmaması, cümlə konstruksiyalarının pozulması, nitqin sintaktik cəhətdən tərtibinin pozulması, mübtədə ilə xəbərin uzlaşmaması, cümlə üzvlərinin buraxılması ilə xarakterizə edilir. Optik disqrafiya səhvləri üçün qrafik cəhətdən oxşar hərflərin əvəz edilməsi, hərflərin güzgülü yazılışı, hərf elementlərinin düzgün yazılmaması və onların buraxılması xarakterikdir.

Psixoloqlar qeyd edirlər ki, disqrafiya qızlara nisbətən oğlanlarda 3-4 dəfə çox müşahidə olunur. Məktəblilərin 5-8 %-i disqrafiyadan əziyyət çəkir. Məktəbəqədər yaş dövründə disqrafiyanın ilkin əlamətlərinə aşağıdakıları göstərmək olar:

1. Akustik cəhətdən yaxın olan səsləri ayırd edə bilməməsi; Kar-cingiltili, fitli-fişiltılı, həmçinin, sonor: “R”, “Y”, “L” səslərinin qarışdırılması aid edilir.

2. Şifahi nitqin tələffüzün düzgün olmaması nəticəsində yazıda hərflərin qarışdırılması və ya əvəz olunması müşahidə olunur.

Disqrafiyalı uşaqların müayinəsi zamanı əsas prinsiplərinə - sistemlilik, patogenetik fəaliyyət, şəxsiyyətlik, inkişaf prinsipləri aid olunur. Oxu və yazı pozulmaları olan uşaqların diaqnostik sxemi aşağıdakı prosesləri özündə birləşdirir:

1. Anket məlumatlarının və tibbi-pedaqoji sənədlərin toplanması;
2. Anamnez;
3. Eşitmə fəaliyyətinin vəziyyəti;
4. Səs tələffüzünün vəziyyəti;
5. Fonematik təhlil, tərkib və təsəvvürlərinin vəziyyəti;
6. Fonematik qavrama (fonemlərin diffrensasiyası);
7. Söz ehtiyatı və dilin qrammatik quruluşunun xüsusiyyətləri;
8. Görmə fəaliyyətinin vəziyyəti: bioloji görmə, görmə qnozisi və mnezisi, görmə ilə təhlil və tərkib, məkan təsəvvürlər;
9. Yazının müxtəlif formalarda vəziyyəti (imla, ifadə, inşa, yanlış tələffüz edilən və fonetik fərqləndirilməsi çətin olan səslərin yazılması və s.).

Uşaqlarda oxu və yazı pozulmalarının erkən vaxtda müəyyən olunması, onun şifahi və yazılı nitqin düzgün şəkildə formalaşması prosesində əhəmiyyətli rol oynayır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu pozulmaların müəyyən olunmasının əsas məqsədi oxu və yazı pozulmalarının mexanizmi, etiologiya və simptomatikası əlamətlərini zamanında üzə çıxarmaq və onları aradan qaldırmaq üçün düzgün korreksiya işi təşkil edilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. N.Hüseynova, T.Ağayeva, Loqopediya. Bakı, ADPU, 2018
2. Л.С.Волкова. Логопедия. 2007
3. К.П. Беккер, М.Совак, Логопедия. М., 2001
4. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей. СПб.: Речь, 2003. 286 с.

Dysgraphia, its etiopathogenesis and symptomatology

Summary

Written flaws in modern scientific literature are advertised by the term "dysgraphia". The term works in close sense to researchers. There is no unanimous opinion on the age or school of the dysgraphia, the beginning of the day, and the child's wrong behavior. Therefore, the notions of "the difficulty of acquiring a written speech" or "dysgraphia" continue to develop and improve children's time writing techniques at the child's school. The timely detection of reading and writing abnormalities in children plays an important role in the process of correcting verbal and written speech. Note, learn the basic features of these disorders, and correct the rules for correcting and correcting them at a convenient time, with the mechanism, etiology, and symptom of writing disorder.

Дискография, ее этиопатогенез и симптоматика

Резюме

Письменные недочеты в современной научной литературе называются термином «дисфункция». Этот термин используется исследователями по-разному. Нет единого мнения о том, в каком возрасте или на каком этапе обучения будет вести себя ученик и какие ошибки будет проявлять ребенок. Таким образом, в рамках понятий «трудность письма» или «дисфагия» происходит постоянное нарушение процесса письма во время обучения ребенка методам письма. Раннее выявление нарушений чтения и письма у детей играет важную роль в процессе коррекции устной и письменной речи. Следует отметить, что основной целью выявления этих нарушений является своевременное выявление механизма этиологии и симптоматики нарушений чтения и письма и обеспечение правильной коррекции для их устранения.

Rəyçi: dos. S.R.Aslanova